

Soy Ağacı Tekniğinin Aile ve Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Kullanımı

The Usage of Genograms for Family and Psychological Guidance

Erkan Işık*

ÖZET

İlk olarak Murray Bowen (1960) tarafından geliştirilen ve kullanılan soy ağacı tekniği, psikolojik danışmanlara danışanların aile örüntülerini, bunlarla ilişkili olarak sürekli tekrarlayan davranışlarını, ailelerinin eş ve kariyer seçimlerindeki etkileri ve bunlar gibi birçok konuda derinlemesine fikir sahibi olmalarını sağlayan etkili araçlardır. Bu çalışmada; soy ağaçlarının tanımı, kullanımı, aile ve kariyer psikolojik danışmanlığında nasıl kullanıldığını inceleme ve etkin birer değerlendirme aracı olarak gelecek uygulamalarda kullanılmasına bir başlangıç oluşturacak farklı türlerde araştırma örneklerinin sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, konuyla ilgili referanslar öncelikle uluslararası veri tabanlarında taranmıştır. Daha sonra konuların genel olarak yer aldığı uluslararası hakemli dergiler ve kitaplar ayrı ayrı taranmış ve ilgili literatür organize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soy Ağacı, Aile Psikolojik Danışmanlığı, Kariyer Psikolojik Danışmanlığı

ABSTRACT

First developed and used by Murray Bowen (1960), genograms are efficient tools which give counselors a profound understanding about their client's family patterns, repetitive behaviors related to them, effects of their family on their marital or career choices and so on. This article aims to focus on definition, uses of genograms, how they were applied in family and career counseling context and examine different types of research studies in the existing literature regarding the use of genograms to provide a springboard for future advances. With this aim, references were first retrieved from international databases. Other reports and information were located by manual searches of international articles and books, and then the literature was organized.

Key Words: Genogram, Family Counseling, Career Counseling

* Erhan Işık, Çukurova Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Eğitim Bilimleri Bölümü Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD.
e-posta: erkanthelight@yahoo.com

1.GİRİŞ

Soy ağacı, bir bireyin aile kökenlerine ilişkin bilgilerin görsel bir sunumudur [1].

Başka bir tanımla, geometrik şekiller, çizgi ve kelimeler kullanılarak tasvir edilen bir aile ağacının görsel şeklidir [2]. Soy ağaçları en az üç kuşağı içine alırlar ve aile üyeleri arasındaki ilişkileri içerirler [3].

Klinik uygulamalar sonucu elde edilen deneyimlerden, soy ağacı hazırlama sürecinin de psikolojik danışma sürecine birçok olumlu etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Bunlardan biri, somut bilgi elde edilmesi, tehdit etmeyen yapısı sayesinde aile danışmanlarının çok kısa bir sürede çok sayıda bilgiye ulaşmalarını sağlamasıdır [3]. Buna ek olarak soy ağaçları, hazırlanış safhasına dahil olan bireyler arasında “karşılıklı güven ve hoşgörü”nü arttırabilir [2]. Bu basit şekilden, psikolojik danışmanlar ve danışanlar aile oluşumu, cinsiyet, meslek, yaş, ırk, doğum sırası, evlilik, boşanma, ölüm gibi konularla ilgili bilgileri gözden geçirebilirler [4].

Bir soy ağacındaki bilgiler şu öğelerin tespiti için gözden geçirilir [3]:

1. “Tekrar eden öğeler” (üçgenler, kopukluklar, koalisyonlar gibi...)
2. “Rastlantısal olaylar” (üyelerin ölümü ya da semptomların başladığı yaş gibi...)
3. “Yaşam döngüsü içerisinde meydana gelen değişimler” (evlilik, ölüm, doğum gibi...)

Soy ağaçları, birlikte kullanıldıkları grubun özelliklerine göre farklı şekillerde düzenlenebilirler[5]. Örneğin, çatışma için kırmızı, alkol bağımlılığı için yeşil renkler verilerek renkli bir şekilde de çizilebilir.

İlgili literatür incelendiğinde, birçok avantajı olduğu düşünülen soy ağacı tekniğine ilişkin farklı örnekler bulunmaktadır. Ülkemizde, gelişimsel mesleki rehberlik uygulamalarında soy ağacı tekniğinin kullanımına ilişkin workshop çalışmaları yapılmaktadır [6]. Ancak, psikolojik danışma alanında bu tekniğin kullanımına ilişkin yeterli sayıda yazılı materyale ulaşılamamıştır. Bu çalışma ile; soy ağaçlarının tanımı, aile ve kariyer psikolojik danışmanlığında nasıl kullanıldığını inceleme ve etkin birer değerlendirme aracı olarak gelecekte uygulamalarda kullanılmasına bir başlangıç oluşturacak farklı türlerde araştırma örnekleri sunulmak istenmiştir. Bu amaçla, konuyla ilgili referanslar öncelikle “*genograms, use of*

genograms, family counseling ve career counseling” anahtar kelimeleri girilerek EBSCO ve Science Direct gibi veri tabanlarında taranmıştır. Daha sonra konuların yer aldığı uluslararası hakemli dergiler (*Journal of Counseling Psychology, Family Therapy, Journal of Marital and Family Therapy, Family Relations, Journal of Counseling & Development, Journal of Vocational Behavior, The Career Development Quarterly* gibi) ve kitaplar (*Family Therapy, Career Counseling, Career Counseling Techniques, Career Information Career Counseling & Career Development, Applying Career Development Theory to Counseling* gibi) ayrı ayrı taranmış ve ilgili literatür aşağıdaki dört seçim kriteri belirlenerek düzenlenmiştir: (a) *Soy ağacı tekniğinin tanımı*, (b) *Nasıl kullanıldığı*, (c) *Aile Psikolojik Danışmanlığında kullanımı*, ilgili vaka örnekleri, (d) *Kariyer Psikolojik Danışmanlığında kullanımı*, ilgili vaka örnekleri.

2.SOY AĞAÇLARININ KULLANIMI

2.1.Kullanım Amaçları

Soy ağaçları, belli bir aile sistemi içinde var olan davranış örüntülerini, rolleri ve ilişkileri analiz etmek için kullanılırlar [7]. Aynı zamanda bilgi toplamak, ilişki örüntülerini değerlendirmek, hipotezler üretmek ve danışanların aile kökenleri altında yatan duygusal süreçlerle ilgili içgörü kazanmasına yardımcı olmak amacı ile kullanılırlar [8]. Soy ağacı tekniği sayesinde insanlar bilgi toplarlar, hipotezler kurarlar, geçmiş ve şimdiki olayların içeriğindeki değişimleri izlerler [9].

2.2.Kullanım Alanları

Soy ağaçları, farklı kuramsal modellerde [10,11,12] ve farklı çalışma alanlarında [5,9] kullanılmaktadır. Aile danışmanlığı alanında soy ağacı tekniği üzerine birçok çalışma yapılmıştır [2,13,14,15,16]. Ancak; kariyer psikolojik danışmanlığı [17,18], okul psikolojik danışmanlığı [19], sağlık [20,21] sosyal hizmet [22], madde bağımlılığı tedavisi [23], iş bağımlılığı [24] gibi konularda da kullanılmaktadır. Buna karşın, bu alanlarda özellikle uygulamaya yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bunlara ek olarak, üniversitelerde bir öğretim aracı olarak da kullanılmaktadır [22,25,26]. Psikolojik danışman olarak görev alacak olan bireylerin önemli amaçlarından biri de, aile kökenlerinden bugüne getirdikleri davranış örüntülerini anlamalarında

danışmanlarına yardımcı olmaktır. Bunun için, öncelikle kendi aile kökenlerini anlamaları oldukça önemlidir. Halevy ve Pistole, psikolojik danışmanlık eğitimi alan üniversite öğrencilerine verilen derslerde aile soy ağacı tekniği kullanımının, öğrencilerin aile kökenleri konusunda farkındalığını arttırmada etkili olduğunu gözlemlemişlerdir [14,27]. Benzer bir çalışmada ise Emerson, üniversite öğrencilerinin derslerde soy ağacı kullanımına ilişkin yaptıkları egzersizleri oldukça faydalı ve içgörüy kazandırmaya elverişli bulduklarını belirtmişlerdir [26].

3. AİLE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞINDA SOY AĞACI TEKNİĞİNİN KULLANIMI

Soy ağacı tekniği, ilk olarak Murray Bowen tarafından 1960'lı yıllarda psikodinamik aile terapisinde kullanılmıştır [3]. Daha sonraları klinik uygulamalarda etkin bir şekilde kullanılabileceği düşünülen soy ağaçları, aile terapisinde farklı yaklaşımlarda yapılan uygulamalarda da kullanılmaya başlanmıştır. Soy ağaçları, nesilden nesile aktarılmış olan davranış örüntülerini görsel bir şekilde sunarlar [10]. Sunulan bu geniş bakış açısı, danışanın aile dinamikleriyle ilgili objektifliğini arttırmasında yardımcı olur [28]. Ayrıca erkek, kadın, genç, yaşlı birçok danışan grubuyla da olumlu sonuçlar vermektedir [29]. Bu da çok farklı danışan gruplarıyla çalışılan aile danışmanlığında bu tekniğin tercih edilmesinin bir sebebi olarak düşünülebilir.

3.1. İlgili Vaka Örnekleri

Aile danışmanlığıyla uğraşan uzmanların öncelikli olarak kendi kültürel aile kökenlerini incelemelerinin gerekliliği konusunda birçok görüş vardır [30,31]. Bahr, üniversite öğrencileriyle yürüttüğü soy ağacı egzersizi sonucu oldukça olumlu sonuçlar elde etmiştir ve soy ağacı tekniğinin etkili bir eğitim aracı olarak kullanılabileceğini söylemiştir [25].

Bu konuda bir diğer çalışma da Keiley ve arkadaşları tarafından yürütülmüştür [32]. Keiley ve arkadaşları, lisansüstü verilen bir derste sekiz deneyimli aile terapistinden, kültürel soy ağaçları üzerinde yaptıkları çalışmalarla ilgili izlenimlerini almışlardır. Ders tamamlandıktan sonra terapistler bu egzersizler sayesinde; aile kökenlerini daha ayrıntılı inceleme, yaşamlarındaki kültürel birikimleri keşfetme, arkadaşlarının kültürel tecrübelerini anlamaya çalışma, kültür ve cinsiyetle ilgili rollerin insanların hayatını bilişsel ve duygusal anlamda nasıl etkilediğini gözleme, sınıfta bulunan farklı kültürlerden bireyler arasında

nasıl bir etkileşim gerçekleştirilebileceği konusunda deneyim kazanma fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir.

Soy ağacı tekniği, çiftlerle birlikte de psikolojik danışma sürecinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Çiftler üzerinde bu tekniğin kullanımının etkileri üzerinde yürüttükleri araştırmalarında Foster ve arkadaşları, Ben ve Marie isimli genç bir çiftten bahsetmektedirler [33]. İlk oturumda her ikisinin de ailelerine ait soy ağaçları çıkarılmış, ikinci oturumda oluşturulan soy ağaçları üzerinde bazı özel noktalara dikkat çekilmiştir. İkinci oturumun sonlarına doğru, çiftin danışma süreciyle ilgili daha rahat davrandıkları gözlenmiştir. Daha sonra üçüncü oturumda üzerinde tartışmak üzere, aile kökenlerine ait daha ayrıntılı bilgi toplamları için psikolojik danışman tarafından ödev verilmiştir. Bunun için Marie'den kız kardeşleri, annesi, teyzesi ve büyükannesiyle olan ilişkilerini, Ben'den ise, kuşaklar arası baba-oğul ilişkilerini gözden geçirmesi istenmiştir. Üçüncü oturumda; Marie ve Ben tekrar eden birçok öge bulduklarını belirtmişler ve dördüncü oturumda bu öğelerin şu anki ilişkilerini nasıl etkilediği üzerinde konuşmuşlardır. Beşinci oturumda, aile içerisinde tekrar eden öğeler ve bunların şu anki ilişkilerindeki etkileriyle ilgili birçok yeni bakış açısı elde ettiğini belirten Ben, annesinin kararlarına aşırı müdahale ederek onu nasıl pasifleştirdiğini ve Marie ile olan ilişkisinde genelde içine kapanarak sorunlarını çözememelerinde bunun etkisi olduğunu ifade etmiştir. Marie ise ailesi içerisinde kadınların tamamının sorumlulukları hep üstlendiklerini fark ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak, yaşanan problemlerde hep Marie sorumluluğu almakta ve Ben de pasif davranarak sorumluluktan kaçmaktadır. Bu da ilişkilerinde problemlere sebep olmaktadır. Normalde soy ağacı oluşturma süreci beş oturumda sonlandırılmasına rağmen, danışanların isteği doğrultusunda altıncı bir oturum düzenlenmiştir. Uzmanlar danışanların istekliliği ve gelişim göstermeye devam ettiklerinden dolayı bunda bir sakınca görmemişlerdir. Altıncı oturuma Ben gülümseyerek gelmiş ve anne-babasıyla görüştüğünü, ilişkilerini düzene koymaya başladıklarını söylemiştir. Bunun için Ben anne ve babasıyla görüşmüş, daha bağımsız hareket edebilme ve sorumluluk alabilme ihtiyacını onlara dile getirmiş ve bunu sağlayabilmek için anne ve babasından kendisine çok fazla yardımda bulunmalarını istemiştir. Ayrıca hafta içi annesi Ben'lerde kalmasına rağmen Ben'in Marie ile olan programında herhangi bir

değişiklik yapmaması da, Ben için olumlu bir gelişmedir. Sonuç olarak Ben ve Marie, ilişkilerinde bazı değişimler yapmalarında soy ağaçlarını çıkarma sürecinin bir katalizör vazifesi gördüğünü ifade etmişlerdir.

Literatürde soy ağaçlarının sosyal desteği belirleme amacıyla kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Milewski-Hertlein, klinik uygulama örnekleri verdiği çalışmasında, çocuğunun olumsuz davranışları ile baş edemeyen ve bu amaçla danışmaya gelen bir anne anlatılmaktadır [34]. Annenin anlattıklarından, kendini toplumdan soyutladığı anlaşılmaktadır ve psikolojik danışman burada sosyal bir soy ağacı çıkarmanın durumu aydınlatacağını düşünmüştür. Soy ağacını oluşturduktan sonra danışan, aslında sosyal destek alabileceği daha fazla insan olduğunu görmüştür. Ayrıca bu insanlar yaşamında yokmuş gibi davranarak kendini onlardan nasıl soyutladığının da farkına varmıştır. Bu farkındalık, danışanın sosyal destek alabileceği kişilerle (özellikle eski eşi ile) yeniden iletişim kurmasında ve çocuğunu yetiştirirken yalnız kalmamasında bir başlangıç oluşturmıştır.

Softas-Nall ve arkadaşları, soy ağacı tekniğini kullandıkları çalışmalarında, yakın bir zamanda eşiyile girdiği tartışma sonucu eşiyile yollarını ayırmaya karar veren John adında bir mühendisten bahsetmektedirler [35]. Danışmanın ilk oturumlarında John'un, ailesindeki kadınlar ve erkeklerin üstlendikleri roller hakkında çok fazla konuşmasından dolayı, psikolojik danışman bu noktada bir soy ağacı hazırlama gerekliliğini görmüştür. Soy ağacı oluşturulduktan sonra psikolojik danışman John'a "Ailende neyi değiştirmek isterdin?" diye sormuştur. John, babası gibi huysuz bir insan olmak istemediğini, iş yaşamı dışında eşiyile ayrı bir hayatının olmasını ve bir baba olarak ailesiyile daha fazla vakit geçirmek istediğini söylemiştir. Psikolojik danışman John'a daha sonra şu anki ailesinin hangi yönleriyle kök ailesinden farklı olmasını ya da hangi yönleriyle aynı olmasını istediği üzerine düşünmesini istemiştir. İkinci oturumdan sonra John, eşinin de psikolojik danışmaya gelmek istediğini söylemiştir ve takip eden oturumda psikolojik danışman John'un eşiyile birlikte de aile kökenleri üzerine konuşmak istemiştir. Mary'ye, John daha olumlu davranışlar sergileseydi sen neler yapardın diye sorulduğunda, ailesindeki kadınlardan örnekler vermiştir. Mary, annesinin bazen çok uysal, bazen de çok asabi tavırlar sergilediğini söylemiş ve sonra gülmüştür. Gülmesinin sebebini ise annesinin bu halinden bahsederken

kendinin de aynen böyle davrandığını fark etmesinden kaynaklandığını söylemiştir. Oturumlar sonlandırılırken John da, Mary de ailelerindeki cinsiyet rollerinin ve ailelerinden aktardıkları tekrarlayan davranışların şu anki ilişkileri üzerinde ne kadar etkili olduğunu anladıklarını, bu konuların kafalarında daha berraklaştığını söylemişlerdir. Bu farkındalığın da ilişkilerindeki değişim için bir başlangıç oluşturabileceğini söylemişlerdir.

Çözüm-odaklı yaklaşımda da soy ağacı tekniğinin olumlu sonuçlar verdiğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Kuehl, çözüm odaklı soy ağacı tekniğine ilişkin iki örnek anlatmaktadır [10]. Bunlardan birincisi alkol bağımlılığının üstesinden gelemeyen 43 yaşında Don adında bir danışmandır. Don, ailesinde hemen hemen herkesin alkol problemi olduğundan ve bu problemin ailesel bir problem olduğundan bahsetmektedir. Ancak bir soy ağacı hazırlayıp bunun üzerinde psikolojik danışmanla birlikte tartışınca, bunun çok da realist bir düşünce olmadığını fark eder çünkü ailesinde bazı bireyler gerçekten alkol problemi yaşıyorken, bazıların da alkolle ilişkili hiçbir probleminin olmadığı soy ağacından gözlenmektedir. Bunu bir katalizör olarak kullanan psikolojik danışman, Don'ın alkol problemi için ailesinde problem yaşayanları değil, alkolle ilgili hiçbir problemi olmayan kişileri örnek alabileceğini vurgular. Bu da, Don'ın alkol bağımlılığından kurtulmak için bir adım atmasında bir başlangıç olur. Kuehl'in anlattığı ikinci bir örnek ise Curt ve Cindy adında evli bir çifttir. Cindy, Curt'ın aşırı saldırgan davranışlarından dolayı ondan çok korktuğunu, Curt ise normalde çok sakin, sevecen bir insanken kendini bazen kaybettiği ve bir anda saldırganlaştığını ve bu durumu kontrol edemediğini ifade etmişlerdir. Curt, ailesinde çocukların şiddet gördüğünden bahsetmiştir. Şiddetin nesilden nesile aktarılan ve ailede görülmüşse önüne geçilmesinin çok zor olduğunu düşünen Cindy, danışma olumlu sonuçlanmazsa Curt'ten ayrılmak istediğini söylemiştir. Aile ağaçlarını çıkardıklarında hem Cindy'nin, hem de Curt'ün ailesinde çok ciddi şiddet örneklerinin bulunduğunu gözlemlemişlerdir. Her ikisinin ailesinde de çocukların istismarı söz konusudur. Hatta Cindy'nin anne ve babası bu yüzden ayrılmışlardır. Soy ağacı üzerinde kök ailelerinde yaşananları düşünüp şu anki ilişkileriyle karşılaştırınca Curt ve Cindy, ilişkilerinde yaşadıkları şiddet örneklerinin çok daha az olduğunu ve bununla baş edebileceklerini düşünmeye başlamışlardır.

Daha sonra, hayatlarında neleri değiştirebilirlerse şiddetin daha azalabileceği üzerinde danışmanla birlikte düşünülmüştür. Aldıkları ilk tedbir, anne ve babalarıyla birlikte çok uzun vakit geçirmemektir. Çünkü şiddet vakalarını anne ve babalarıyla vakit geçirdikten sonra daha yoğun yaşadıklarını fark etmişlerdir. İkinci bir tedbir olarak alkol kullanımını azaltmaya karar vermişlerdir. Bunları uygulamaya geçirdikçe ve yeni çözümler buldukça, psikolojik danışman bunları soy ağacı üzerine kaydetmiş ve gelişmeleri takip etmiştir. Zaman içerisinde onları şiddete yönlendiren ve birbirlerinden ayıran problemler yavaş yavaş ortadan kalkmış ve kök aileleri düşünüldüğünde yaşanan şiddetin önüne geçebilen ilk aile olmaları da, Curt ve Cindy çiftinin ilişkilerini düzeltme isteğine katkıda bulunmuştur.

Bir üniversitenin psikolojik danışma merkezindeki deneyimlerini aktardığı çalışmada Daughhete, üç farklı örnek sunmuştur [19]. Bunlardan birincisi, kişilerarası ilişkilerde sürekli olarak problem yaşadığını belirten bir üniversite öğrencisidir. Daughhete, danışanı ile birlikte bir soy ağacı oluşturmuş ve bunun üzerinde aile içi ilişki örüntülerini incelemiştir. Bazı değerlendirmelerden sonra danışan, çevresiyle olan ilişkilerde yaşadığı problemleri hep ailesinden getirdiği yöntemlerle başa çıkmaya çalıştığını, ancak bu çözüm yollarının hiçbir zaman işe yaramadığını fark etmiştir. Daha sonraları bu farkındalığın, danışana yaşadığı problem durumlarında alternatif çözümler üretmesinde ve bunları eyleme dönüştürmesinde yardımcı olduğu gözlenmiştir. İkinci bir örnek ise, aşırı alkol tükettiğinden dolayı psikolojik danışma merkezine sevk edilen bir üniversite öğrencisidir. Danışan, soy ağacını danışmanla birlikte çizdikten sonra, o güne kadar yeterince ciddiye almadığı ve ailesinde nesilden nesile aktarılan alkol bağımlılığını fark etmiştir. Alkol bağımlılığının yıkıcı etkilerini soy ağacı üzerinde düşünerek kendinin alkol bağımlılığı riskinin farkına varmıştır. Üçüncü bir örnek olarak, evini aşırı özlediğini ve çaresiz bir şekilde okulu bırakıp eve gitmesi gerektiğini söyleyerek yardım almaya gelen bir üniversite öğrencisinden bahsedilmektedir. Öğrenci annesinin ona ihtiyacı olduğunu ve onun yanında bulunması gerektiğini söyler. Soy ağacı üzerinde tartıştıktan kısa bir süre sonra annesinin kızına, biryandan okulda kalması gerektiğini söylerken, diğer yandan kızının ev özlemi ve suçluluk duygusunu ilerletecek karmaşık mesajlar veriyor olduğu anlaşılmıştır. Çizilen soy ağacında ayrıca, ailede çocuklara

yönelik bu tip duygusal yaptırımların nesilden nesile aktarıldığı da açığa çıkmıştır. Ebeveynlerin çocuklarını kendilerine aşırı derecede bağlaması çocukların bağımsızca hareket edememesine sebep olmuştur. Soy ağacı üzerinde psikolojik danışmanla birlikte bu tespitleri yapan danışan, annesini bu davranışından dolayı suçlamamış, aksine aynı durumu annesinin de kendi ailesinde yaşadığını ve alternatif bir model ortaya koymadığını fark etmiştir. Çocuklarıyla ileride böyle bir iletişim yaşamak istemediğini söylemiştir. Soy ağacı üzerinde yaptıkları tespitler sayesinde öğrenci, yaşamıyla ilgili yeni hedefler belirlemiş ve annesiyle daha sağlıklı bir ilişki kurabileceğini anlamıştır.

4. KARIYER PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞINDA SOY AĞACI TEKNİĞİNİN KULLANIMI

İlk olarak aile terapistleri tarafından kullanılan soy ağacı tekniği, Okiishi [17], Gysbers ve Moore [18] tarafından kariyer psikolojik danışmanlığı alanına adapte edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Bireylerin kariyer seçimlerinde birçok faktörün etkisinden bahsedilebilir. Buna karşın kariyer seçiminde aile etkisi birçok araştırmaya konu olmuştur [36,37,38,24] ve birçok kuramcı tarafından da en etkili faktörlerden biri olarak düşünülmektedir [39,40]. Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmanın bulguları öğrencilerin yaklaşık %23.2'sinin kariyer seçimlerinde en çok ailelerinin ve önemli gördükleri akraba, arkadaş, öğretmen gibi kişilerin etkili olduğunu belirtmişlerdir [41]. Bu sonuç da, özellikle aile ve çevrenin verilen kararlarda oldukça önemli olduğu ülkemizde, öğrencilerin kariyer süreçlerinde aile etkilerini inceleme ve bunları değerlendirmenin önemini göstermektedir.

Brown ve Brooks'a göre, soy ağacı tekniğinin kullanımında iki temel amaç, mesleki algılar üzerinde etkisi olan modelleri ve danışanların iş dünyasına ilişkin algılarının altında yatanlar sebepleri belirlemektir [42]. Okiishi'ye göre, kariyer psikolojik danışmanlığında soy ağacı tekniği sayesinde, danışanın kariyeriyle ilgili isteklerinde etkili olan aile üyeleri, kariyer kararlarına yönelik kendine sınırlamalar getirdiğini düşündüğü kişiler, iş dünyasına ve cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri anlaşılabilir [17]. Ayrıca, danışan ailesindeki bir birey yaşam rolleriyle ilgili olumlu görüşlerini ifade ederken, bu kişinin mesleğiyle ilgili sergilediği çelişik hisler keşfedilebilir. Danışanın hayatındaki rol modeller belirlenebilir. Ailesindeki diğer bireylerin çalışmaya ne zaman başladıkları, ne

sıklıkla iş değiştirdikleri, çalışmaya yeni başlayan bireylere ne gibi duygusal ve ekonomik desteklerin verildiği, aile üyelerinin iş deneyimleri konusunda neler hissettiği, işleriyle ilgili dezavantajları nasıl algıladığı gibi konularda danışanın nasıl cevap verdiği gözlemlenebilir.

Kariyer psikolojik danışmanlığında soy ağacı tekniğinin kullanımı üç aşamada gerçekleştirilebilir [17]: (1) Danışanın verdiği bilgiler doğrultusunda danışman soy ağacını çizer, (2) Danışman danışanı soy ağacında adı geçen işlerle ilgili olarak bilgilendirir, (3) Danışman danışanla birlikte soy ağacını inceler ve aile üyeleri hakkında değerlendirmelerde bulunur.

Gibson'a göre soy ağaçları, konuşulanları görsel bir şekilde sunması yönüyle özellikle ilköğretim birinci kademe seviyesindeki öğrencilerle kullanılmaya oldukça elverişlidir [43]. Bu tekniği bireysel ve grup çalışmalarında kullanan Gibson, deneyimlerinden yola çıkarak soy ağaçlarının ev ödevi şeklinde verilerek evde aile üyeleriyle birlikte oluşturulabileceğinden bahsetmiştir. Bu şekilde ebeveynler ve çocuk arasında mesleklerle ilgili ilk iletişim de başlamış olacaktır. Bu bilgilere ek olarak Gibson, soy ağaçlarının ilköğretim ikinci kademe ve lise seviyesindeki öğrencilerle de başarılı bir şekilde kullanılabileninden bahsetmiştir. Ancak bu öğrenci grupları ile çalışırken, öğrencilerin kariyer gelişimine paralel olarak soy ağaçları üzerinde daha ayrıntılı bilgiler toplamalarını sağlamak daha olumlu sonuçlar verecektir. Bu açıdan soy ağacı tekniğinin kullanım amaçları, kullanıldığı öğrenci grubuna göre değişmektedir. Örneğin, birinci kademe öğrencileri ile kullanılırken temel amaç öğrencilerin mesleklerle ilgili farkındalığını (career awareness) arttırmak iken, ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin kendileri ve iş dünyasıyla ilgili daha ayrıntılı bilgilere sahip olabilmeleri ve lise öğrencileriyle kullanılırken kariyerle ilgili verilen kararlarda aile etkilerinin ve aile içindeki motive edici faktörlerin belirlenmesidir.

Gysbers, Heppner ve Johnston "Kariyer Danışmanlığı" isimli kitaplarında soy ağacı oluşturulduktan sonra, danışana şu soruların yöneltilerek danışma sürecinin başlatılabileceğinden bahsetmektedirler [44]:

- Yetiştirdiğin aileyi nasıl tanımlıyorsun?
- Annen ve baban nasıl insanlar? Onları hangi sıfatlarla tanımlayabilirsin?
- Annen ve babanla ilişkilerin nasıldır?

- Aile içindeki geçmiş ve şimdiki rollerin neler?
- Ailende en çok sevdiğin kişiler kimler?
- Kardeşinin anne ve babanla ilişkileri nasıl?

Bir sonraki aşama olarak Malott ve Magnuson'un örnek olarak verdikleri şu sorular kullanılabilir [45]:

- Ailende hangi işler kadın işi, hangi işler erkek işi olarak değerlendirilir?
- Ailen hangi işleri daha çok takdir eder?
- Ailenin eğlence ya da boş zaman anlayışı nedir?
- Ailenin para biriktirme ya da para harcamaya ilişkin tutumları nelerdir?
- Ailenin başarı ya da başarısızlık tanımları nelerdir?
- Ailende kimin daha başarılı olduğunu düşünüyorsun?
- Onu başarılı kılan nedir?
- Ailende en çok kime benziyorsun?
- Bu kişiye hangi yönlerinle benziyorsun?
- Ailende kim gibi olmak isterdin?
- Bu kişinin en çok hangi yönünü beğeniyorsun?
- Kafandaki rol modele ulaşmada sana en çok neyin engel olduğunu düşünüyorsun?
- Bir kariyer seçimi yapmada sana en çok neyin engel olduğunu düşünüyorsun?
- Hangi yönlerinle ailene benziyorsun?
- Hangi yönlerinle ailenden farklısın?
- Hangi yönlerinle ailendekilere daha çok benzemek isterdin?
- Hangi yönlerinle ailendekilerden farklı olmak isterdin?
- Aile ağacını incelediğinde, hangi öğelerin sürekli tekrar ettiğini düşünüyorsun?
- Bunlardan en önemli olanı sence hangisi?
- Bu durum seni nasıl etkiledi?

Ancak bu soruların farklı kültürlerdeki uygulamalara göre esneklikleri olduğu, her grup için geçerli olamayacağı da dikkat edilmesi gereken noktalardandır. Örneğin, Watts-Jones Afrika kökenli Amerikalı aileler üzerinde yürüttüğü çalışmasında [46], yapılandırılmış soy

ağacı egzersizlerinin bu ailelerle bir işe yaramadığını gözlemlemiştir. Yazar bu sonucu Afrika kökenli Amerikalı ailelerin "aile" kavramıyla ilgili çok farklı algılara sahip olmalarının sebep olabileceğini düşünmektedir.

4.1. İlgili Vaka Örnekleri

Literatürde soy ağaçlarını farklı kademelerdeki öğrencilerle kullanımına ilişkin örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden biri de, üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarında aile etkilerini incelemeye yönelik hazırlanan 5 oturumluk grup deneyimlerini anlattıkları çalışmalarında, Malott ve Magnuson tarafından sunulmuştur [45]. Çalışmada, 15 haftalık "kariyer seçimi" isimli seçmeli dersin 5 haftalık sürecinde öğrencilerle grup olarak soy ağaçları üzerinde çalışılmıştır. Soy ağacı tekniğine ayrılan beş oturumun birincisinde her bir üye ailesine ait ağaçları psikolojik danışmanın yönergeleriyle hazırlamış, takip eden dört oturumda ise psikolojik danışman tarafından belirlenen yansıtıcı sorular (reflection questions) üzerinde, öğrencilerin kariyerlerine ilişkin tutumları ve inançlarıyla ilgili algılarını aile öğeleri gözden geçirilerek tartışılmıştır. Bu süreç üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bunlar: (1) **Çizim aşaması.** Malott öğrencilere öncelikli olarak iki soy ağacı örneği göstermiş, daha sonra kendi soy ağacını çıkararak öğrencilere soy ağacı çizimiyle ilgili temel prosedürleri anlatmıştır. Bu örnek ve bilgilerden sonra öğrencilerin ebeveynlerini, büyük anne ve babalarını, kardeşlerini, halalarını, teyzelerini, dayılarını, amcalarını, kuzenlerini ve kariyer gelişimlerinde etkisi olduğunu düşündükleri ve önemli gördükleri diğer bireyleri dahil ederek kendi soy ağaçlarını oluşturmalarını istemiştir. Ayrıca evlilik, boşanma, ölüm gibi önemli olayları not etmelerini istemiştir. (2) **Soru, cevap ve anketlerle aile etkisinin incelenmesi.** Literatürden elde edilen bilgiler ışığında oluşturulan sorular üzerinde tartışmak için son dört oturumun ilk 15 dakikası kullanılmıştır. Sorular, ailedeki baskın cinsiyet rolleri, finansal konulara karşı tutumlar, iş ve kariyere ilişkin değerler, bireylerarası ilişkiler, eğitim durumları ve inançlar, boş zaman aktiviteleri, önemli yaşam olayları, rol modeller, ailedeki başarılar ya da başarısızlıklar gibi konularla yapılandırılmıştır. Malott öğrencilerden ayrıca, bu konuları kendi kariyer seçimleri açısından ele almalarını, aile üyeleriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde düşünmelerini ve oturumlar dışında da bunlara ilave bilgiler toplamalarını istemiştir. (3) **Bireysel görüşmeler.** Oturumlar sonlandırıldıktan sonra Malott öğrencilerin aile dinamikleri ve

öğrencilerin kariyer seçimleriyle ilgili öğeler üzerine daha ayrıntılı incelemeler yaparak öğrencilerle 50'şer dakikalık bireysel oturumlar düzenlemiştir. Bu oturumlarda öğrencilerle inanç ve değerlerine ilişkin tutarsız gözükten tarafları ve soy ağaçları üzerinde oturumlarda konuştukları şeyler hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Ayrıca, öğrencilere 5 oturumluk bu grup yaşantısı hakkında ne düşündüklerini sormuştur. Sonuç olarak derse katılan öğrencilerin tamamı soy ağacı oluşturma hakkında olumlu düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bunları örneklendirecek olursak:

"Yaptığımız aktivitelerden en çok zevk aldığım aile ağacım hakkında konuşmaktı. Kişilik değerlendirmeleri ya da bilgisayar programları ilginçti ama aynı zamanda çok usandırıcıydı ve bunun için üzgünüm ama bazılarını salladım"

"Tüm ailem aynı anda gözümün önündeydi"

"Bu süreç benim normalde üzerinde hiç düşünmeyeceğim konularda bilgi toplamam için beni zorladı"

"Bu aktivite iyi bir içgörü kazanmamı sağladı. Ailem içindeki benzerlik ve farklılıkların farkına vardım. Ailemin üzerimdeki etkisi benim düşündüğümünden fazlaymış. Bunlar hakkında konuşmak ilk defa bunları ifade edebilmeme yardımcı oldu."

"Bana ilk başta çok ilkel bir aktivite gibi gelmişti ama tamamladıktan sonra faydalı olduğunu düşündüm. Soy ağacımı çizmek ailemdeki kariyer ve ilgi eğilimini daha iyi anlamamı sağladı."

"Meğer ne kadar da aileme benziyormuşum"

"Bu deneyimden sonra aynen annem gibi olduğumu anladım. İkimizde ailenin en küçük çocuğuyuz ve bizden büyük herkesi memnun etmeye çalışıyoruz"

"Ailemle aile geçmişimiz hakkında konuşmak için bir sebep bulmuş olmam çok güzel. Kendim hakkında çok şey öğrendim ve bu bana ilişkilerimi yeniden gözden geçirme fırsatı verdi"

Bu tekniğin danışana sunuluş tarzı oldukça önemlidir. Brown ve Brooks'un kariyer danışmanlığı teknikleriyle ilgili kitaplarında [42] yer verdikleri şu giriş konuşması, soy ağacı tekniğinin danışana sunulmasına iyi bir örnektir:

P. D.: Son birkaç oturumdur üniversite eğitiminden sonra bir aile kurabilmeni sağlayacak bir iş istediğini söyledin. Şu ana kadarki konuşmalarında

kendini hep gelenek-sel kadın meslekleriyle sınırlandırıyor. Kendini neden bu şekilde sınırlandırdığına ilgili biraz daha ayrıntılı bir anlayışa sahip olmamızın faydalı olacağını düşünüyorum, bu açıdan birlikte bir soy ağacı hazırlamaya ne dersin?

D.: Soy ağacı mı?

P. D.: Evet, soy ağacı. Soy ağacı, aile üyelerine ve senin önemli gördüğün diğer kişilerin kariyerlerini inceleyerek senin kariyer kökenlerini anlamamıza yardımcı olacak bir araç.

D.: Tamam, ilginç gözüküyor.

Soy ağacının yorumlanması ve üzerinde tartışılmasına geçildiğinde ise yine yukarıdaki görüşmeden şu örnekler incelenebilir:

P. D.: Resmin tamamına bakıldığında erkelerin erkek kariyerlerinde, kadınların ise geleneksel kadın kariyerlerine yönlendiği görülüyor.

D.: İşte benim de hemşireliği seçme sebebim bu.

P. D.: Ailenizde, annenizde dahil olmak üzere üç kişi hemşireliği seçmiş. Annenin bir hemşire olarak sende ne gibi izlenimler bıraktığını hatırlayabiliyor musun?

D.: Tabiki. Annem hemşireliği severdi ve teyzelerim de aynı şekilde. Aile yemeklerinde bir araya geldiğimizde çocuklar, yemek tariflerinden çok konu hep onların hastaneleri olurdu. Genel izlenimim genelde hastanelerin ilginç yerler olduğu ve hemşireliğin talep edilen bir meslek olduğuydu. Aynı zamanda edindiğim izlenimlere göre hemşirelik bazı şikayet edilebilecek noktaları olsa da önemli bir meslek olduğuydu çünkü önemli şeyler yapıyordunuz.

P. D.: Peki baban annene bir hemşire olarak nasıl davranıyordu?

D.: Babam annemle gurur duyuyordu. Nöbeti olduğunda ve eve gelemediğinde yemeği babam pişirdiği için bazen şikayet ediyordu. Ama annemle ilgili hep çocuklara nasıl bakacağını biliyor ve acil durumlar için hiç endişelenmeme gerek kalmıyor dediğini hatırlıyorum. Dolayısıyla bence şikayetleri çok ta ciddi değildi. Çalışma hayatlarıyla ilgili tartıştıklarını hiç hatırlamıyorum.

P. D.: İzlenimlerin hem annen hem de baban açısından genellikle olumlu gözüküyor. İzin verirsen sana bununla ilişkili farklı bir soru sorayım. Kendini tek bir meslekle

sınırlandırmada ailede yaşadığın tüm bu olumlu izlenimlerin etkisi olmuş olabilir mi?

D.: Bu mümkün olabilir ama beni tatmin edebilecek bir meslek düşünüyorum ve hemşirelik de uygun gözüküyor. Ama yine de kendimi kısıtlamak istemem.

P. D.: Ailenin meslekler, erkek ve kadın rolleri gibi konularda sahip olduğu değerler üzerine düşünmek ve daha sonra bunları kendininkilerle karşılaştırmak olumlu sonuçlar verebilir.

D.: Kendi değerlerim. Bazı yönlerimle aynı annem gibiyimdir. Çocukları çok severim ve birilerine yardım ediyordum hissetmek benim için oldukça önemli. Ama ben annem ve babamdan daha farklı bir yerde olmak istiyordum. Ekonomik olarak bir problemimiz yok ama bazen zor zamanlar geçirdiğimiz oluyor. Ve tüm gün boyunca çalışıp eve geç gelmek ve hemen kocamın yemeğini hazırlamak da istemiyordum. Bu açıdan, sanırım ben biraz farklıyım.

P. D.: Daha yüksek hedeflerin olabilecek kadar farklı gibi gözüküyor.

D.: Evet, kesinlikle. Belki daha farklı bir meslek, her ne kadar hemşirelikten vazgeçersem sanki annemi üzecekmişim gibi bir duygu taşısam da. Aslında bu çok tuhaf, çünkü annemin bana hemşire olmamı istediğiyle ilgili herhangi bir şey söylediğini hiç hatırlamıyorum.

5.SOY AĞACI TEKNİĞİNİN KULLANIMI İLE İLGİLİ SINIRLILIKLAR

Soy ağacı tekniğiyle ilgili olarak yapılan eleştirilerin başında, uygulamasının vakit alabildiği gelmektedir [43]. Buna karşın, Isaacson ve Brown soy ağaçlarının belli işlevleri olduğu, dolayısıyla kullanılış amacına göre kısaltılmış alternatif modellerin kullanılmasıyla bu sorunun ortadan kalkacağını belirtmişlerdir [47].

İkinci bir sınırlılık olarak ise evlat edinilmiş çocuklarla, ebeveynleri vefat etmiş çocuklarla kullanımında güçlükler yaşanabileceği gelmektedir [17]. Bu açıdan soy ağacı tekniği özellikle gruplar halinde kullanılmadan önce, bireyler hakkında ön bilgi elde etmek buna benzer sorunların ihtimalini azaltabilir.

Soy ağacı, öğrencilerin kendilerini değerlendirdikleri (self-report) bir araçtır. Dolayısıyla öğrencinin eksik ya da yanlış bilgi verebilme ihtimali tekniğin geçerliği konusunda sıkıntı çıkarabilir [43]. Bu da üçüncü bir sınırlılık olarak sayılabilir. Buna karşın Okocha,

soy ağacı gibi nitel değerlendirme araçlarının standardize edilmiş araçlara göre daha bütüncül bir bakış açısı elde etmemizi sağlayabileceği, geçerlikleri konusundaki sıkıntıların ise konuda uzmanlaşmanın artmasıyla en aza indirilebileceğini belirtmiştir [48]. Soy ağacı tekniğinin güvenilirliği konusunda yürüttükleri çalışmalarında ise Coupland ve arkadaşları, aile terapisi alanında uzmanlaşan 17 doktora öğrencisine aynı senaryo örneğini vermişler ve bundan birer soy ağacı çizmelerini istemişlerdir [49]. Bu işlem sonunda öğrencilerin ellerindeki bilgileri ağaca kodlamalarında kategoriler genel olarak birbirleriyle tutarlı iken sadece birkaç kategorilerde tutarsızlıklar gözlenmiştir. Ancak yazarlara göre örneklem genişletilerek yeni uygulamalarla tekniğin güvenilirliği konusundaki bulgular desteklenmelidir.

Malott ve Magnuson'a göre, çalışılan grubun ya da bireyin kültürel özellikleri konusunda soy ağacı hazırlama süreci hassasiyet gerektirebilir ve ayrıca danışanlar için hassasiyet taşıyan konulara onlar izin vermediği sürece girilmemelidir [45]. Ayrıca, aile içi ilişkiler üzerinde konuşulması konunun odak noktasını kariyer danışmanlığından başka noktalara çekebilir. Böyle bir durum oluşuyorsa, soy ağacı oluşturma süreci ertelenebilir [42].

Okiishi'ye göre psikolojik danışman ya da danışanın soy ağacı oluşturma ile ilgili çekinceleri olduğu durumlarda bu teknik kullanılmamalıdır [17]. Öncelikle psikolojik danışman bu süreci faydalı ve uygulanabilir bulmalıdır. Bu aşıdan psikolojik danışma alanında çalışacak bireylerin eğitimleri sırasında 8-10'arlı gruplar halinde kendi soy ağaçlarını oluşturmaları olumlu sonuçlar verebilir. Bu sayede, hem kendi deneyimleri, hem de sınıftaki arkadaşlarının deneyimlerini gözlemlemeleri sonucu bu tekniği profesyonel hayatlarında kullanıp kullanmamaya karar verebilirler. Ayrıca bu, onlara bu teknikte ilerleme olanağı da sağlamış olacaktır.

6. SONUÇ

Bugünkü davranışlarımız üzerinde ailelerimizden getirdiğimiz davranış örüntülerinin şüphesiz birçok etkisi vardır. Dolayısıyla bugün yaşadığımız sorunları anlamada, aile kökenlerini anlamak bize büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bunun en etkin yollarından biri, soy ağacı tekniğidir. Soy ağacı hazırlama süreci sayesinde bireyler, daha önceden üzerinde çok düşünmedikleri ailesel ilişkileri üzerinde görsel bir tablo elde etmiş olurlar ve bu konudaki farkındalıklarının artması, onların olumsuz olarak gördükleri

davranışlarını değiştirmelerinde bir katalizör vazifesi görebilir. Ayrıca psikolojik danışman ve danışan arasında olumlu bir ilişkinin (raportun) kurulmasını sağlaması, somut bilgi elde edilmesi, tehdit etmeyen yapısı, hazırlanışı safhasına dahil olan bireyler arasında "karşılıklı güven ve hoşgörü"nü arttırması, çok karmaşık gözükten olayları özetleyerek önumüze sunması gibi yönleriyle soy ağaçları kullanılmaya elverişli araçlardır. Literatürde bu teknikle ilgili bazı sınırlılıklardan bahsedilmektedir ancak yapılan yeni çalışmalarla bu sorunların nasıl giderilebileceği de literatürde mevcuttur. Buna karşın, bu bilgilerin farklı danışan gruplarına ve farklı kültürlerde uygulanabilirliğini gözleme açısından yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Gladding, S. T.. (1998)**Family Therapy: History, Theory, and Practice.** (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merill.
2. Sherman, R. (1993). "The Intimacy Genogram". **The Family Journal**, 1: 91-93.
3. Gladding, S. T. (2000)**Family Therapy: History, Theory, and Practice.** (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merill.
4. Frame, M. W. (2000) "The Spiritual Genogram in Family Therapy". **Journal of Marital and Family Therapy**, 26(2): 211-216.
5. Friedman, H., Krakauer, S. (1992) "Learning to Draw and Interpret Satndart and Time-line Genograms: An Experimental Compareison". **Journal of Family Psychotherapy**, 6(1): 77-83.
6. Yeşilyaprak, B. (2006) "Gelişimsel Mesleki Rehberlik Uygulamalarında Kullanılan Bir Teknik Olan Kariyer Soy Ağacı'nın İlk ve Ortaöğretim Mesleki Rehberlik Programlarında Hangi Amaçlarla, Nasıl Uygulanabileceği, Nasıl Değerlendirileceği İle İlgili Örnek Uygulamalar" I. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamaları Kongresi, Workshop Çalışması.
7. Nichols, M. P., & Schwartz, R. C. (1998)**Family Therapy Concepts and Methods** (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
8. Goldenberg, I., & Goldenberg, H. (2000)**Family Therapy: An Overview** (5th ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
9. Dunn, A. B., & Levitt, M. M. (2000) "The Genogram: From Diagnostics to Mutual Collaboration". **Family Journal**, 8: 236-245.

10. Kuehl, B. P. (1996) "The Use of Genograms with Solution-based and Narrative Therapies". **Family Journal**, 9: 5-12.
11. Brott, P. E. (2005) "A Constructivist Look at Life Roles". **The Career Development Quarterly**, 54: 138-149.
12. Wachtel, E. F. (1982) "The Family Psyche over Three Generations". **Journal of Marital and Family Therapy**, 8: 335-343.
13. Estrada, A. U., Haney, P. (1998) "Genograms in multicultural Perspective". **Journal of Family Psychotherapy**, 9(2): 55-62
14. Halevy, J. (1998) "A Genogram with an Attitude". **Family Journal**, 24: 233-243,
15. Rita, E. S., ve Adejanju, M. G. "(1993)The Genogram: Plotting the Roots of Academic Success". **Family Therapy**, 20(1): 17-28
16. Thomas, A. J. (1998) "Understanding Culture and Worldview in Family Systems: Use of the Multicultural Genogram". **The Family Journal**, 6: 24-32
17. Okiishi, R. W. (1987) "The Genogram as a Tool in Career Counseling". **Journal of Counseling and Development**, 66: 139-143
18. Gysbers, N. C., & Moore, E. J. (1987)**Career counseling:Skills& techniques for practitioners** Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
19. Daughhete, C. (2001) "Using Genograms as a Tool for Insight in College Counseling". **Journal of College Counseling**, 4: 73-76
20. Wright, L. M., & Leahey, M. "Maximizing Time, Minimizing Suffering: The 15-minute (or less) Family Interview". **Journal of Family Nursing**, 5: 259-275, (1999)
21. Beck, R. L. (1987) "The Genogram as a Process". **American Journal of Family Therapy**, 15: 343-351
22. Altshuler, S. J. (1999) "Constructing Genograms with Children in Care: Implications for Casework Practice". **Child Welfare**, 78: 777-791
23. Mercado, M. M. (2000) "The Invisible Family: Counseling Asian American Subs. Ab. and Their Families". **Family Journal**, 8: 267-273
24. Robinson, B. E. (1996) "The Psychosocial and Familial Dimensions of Work Addiction". **Journal of Counseling & Development**, 74: 447-453
25. Bahr, K. S. (1990) "Student Responses to Genogram and Family Chronology". **Family Relations**, 39: 243-249
26. Emerson, S. (1995) "A Different Final Exam: Using Students' Own Family Genograms". **The Family Journal**, 3: 57-58
27. Pistole, M. C. (1998) "Using the Genogram to Teach Systems Thinking". **Family Journal**, 6: 337-342,
28. Hof, L., Berman, E. (1986) "The Sexual Genogram". **Journal of Marital and Family Therapy**, 12: 39-47
29. Erlanger, M. A. (1990) "Using the Genogram with the Older Client". **Journal of Mental Health Counseling**, 12: 321-331
30. Kelly, G. D. (1990) "The Cultural Family of Origin". **Counselor Education & Supervision**, 30(1): 77-84
31. Hardy, K. V., Laszloffy, T. A. (1995) "The Cultural Genogram: Key to Training Culturally Competent Family Therapists". **Journal of Marital and Family Therapy**. 21(3): 227-237
32. Keiley, M. K., Dolbin, M., Hill, J., et. al. (2002) "The Cultural Genogram: Experiences from within a Marriage and Family Therapy Training Program". **Journal of Marital and Family Therapy**, 28(2): 165-177
33. Foster, Jurkovic, G. J., Ferdinand, L. G., Meadows, L. A. (2002) "The Impact of the Genogram on Couples: A Manualized Approach". **The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families**, 10(1): 34-40
34. Milewski-Hertlein, K. A. (2001) "The Use of a Socially Constructed Genogram in Clinical Practice". **The American Journal of Family Therapy**, 29: 23-28
35. Softas-Nall, B. C., Baldo, T. D., Tiedemann, T. R. "A (1999)Gender-Based, Solution-Focused Genogram Case". **The Family Journal: Counseling & Therapy for Couples & Families**, 7(2): 177-180
36. Bratcher, W. E. (1982) "The Influence of the Family on Career Selection". **Personnel and Guidance Journal**, 61: 87-91
37. Lopez, F. G., Andrews, S. (1987) "Career Indecision". **Journal of Counseling and Development**, 65: 304-307

38. Kinnier, R. T., Brigman, S. L., Noble, F. C. (1990) "Career Indecision and Family Enmeshment". **Journal of Conseling and Development**, 68: 309-312.
39. Osipow, S. (1983) **Theories of Career Development** (3rd. ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
40. Bowlby, J. (1982) **Attachment & Loss** (2nd ed.). New York: Basic Boks.
41. Işık, E. (2007) "Üniversite Öğrencilerinin Üniversitelerinde verilen Kariyer Danışmanlığı Hizmetlerine ilişkin Algı ve Beklentileri". **XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Sözlü Bildiri**.
42. Brown, D., Brooks, L. (1991) **Career Counseling Techniques**. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
43. Gibson, D. M. (2005) "The Use of Genograms in Career Counseling With Elementary, Middle, and High School Students". **The Career Development Quarterly**, 53(4): 353-362.
44. Gysbers, N. C., Heppner, M. J., Johnston, J. A. (1998) **Career Counseling: Process, Issues, & Techniques**. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
45. Malott, K. M., Magnuson, S. (2004) "Using Genograms to Facilitate Undergraduate Students' Career Development: A Group Model". **The Career Development Quarterly**, 53(2): 178-186.
46. Watts-Jones, D.W. (1997) "Toward an African American Genogram". **Family Process**, 36:375-383.
47. Isaacson, L. E., Brown, D. (1997) **Career Information, Career Counseling, and Career Development**. (6th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
48. Okocha, A.G.A. (1998) "Using Qualitative Appraisal Strategies in Career Counseling". **Journal of Employment Counseling**, 35: 151-159.
49. Coupland, S. K., Serovich, J., Glenn, J. E. (1995) "Reliability in Constructing Genograms: A Study among Mariage and Family Therapy Doctoral Students". **Journal of Marital and Family Therapy**, 21(3): 251-263.